

Malik Yılmaz, İbrahim Göksel Baykan, *Türk Kütüphaneciliğinde Önemli Bir Adım: Devr-i Hamîdî Kataloqları*, İstanbul: Hiperyayın, 2018. 156 s.

Türk-İslam medeniyetinin en önemli unsurlarından birisi de hiç şüphesiz kitap ve kütüphanedir. Kitap ve kütüphaneye verdiğiniz önem aynı zamanda medeniyetinizin hem yaşadığınız coğrafyaya hem de diğer toplum ve kültürlerle aktarılmasına imkân tanır. Kütüphaneler kamuya açık bilgi kaynakları olduğu için içerisinde bulunan envanterin de düzenli ve sistematik bir biçimde kayıt altına alınması bir zorunluluktur. Bu yüzden kataloglama kütüphaneciliğin en prestijli ve göze görünen alanı olmuştur. Tanıtım ve değerlendirmeye aldığımız bu eserde Türk kütüphaneciliğinin en önemli kataloglama çalışmalarından birisi olan *Devr-i Hamidî Kataloqları* konusunu ele alınmıştır. Kitapta söz konusu katalogların tanıtımından önce, Osmanlı dönemi kataloglama çalışmalarına kısaca yer verilmiştir. Daha sonra ise *Devr-i Hamidî Kataloqlarının* her birisi ayrı ayrı tanıtılmıştır. Her bir defterin/katalogun tanıtımından sonra ise söz konusu katalogun iç kapağının görüntüsüne yer verilmiştir. Bu eser, *Devr-i Hamidî Kataloqlarını* müstakil bir kitap olarak ele almasıyla ön plana çıkmaktadır.

Kitapta *Devr-i Hamidî Kataloğu*'nun her biri yazarlar tarafından, müstakilen tek tek incelenmiş ve tanıtılmıştır. Bu yönüyle bu kitap, sahasında özgün ve değerli bir çalışmadır. Bununla birlikte ciddi bir takım bilimsel eksiklik ve hataları da içermektedir. Öncelikle kitabın her iki yazarının da kütüphanecilik eğitim almış olmasına rağmen, eserde dipnot ve kaynakçanın bilimsel kaynak gösterme ilkelerine uygun verilmediği tespit edilmiştir. İkinci olarak, konuyla ilgili kimi kaynaklar hiç itibara alınmazken, kimilerinden ise yeterince istifade edilmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bibliyografik künye bilgileri eksik olan bazı *Devr-i Hamidî Kataloğu*'ndaki bilgilerin tamamlanabilmesi için, ne söz konusu defterin/katalogun farklı nüshaları incelenmiş, ne de diğer bilgi kaynaklarına başvurulmuştur. Hatta Osmanlıca kitaplar hususundaki en önemli temel kaynak olarak

kabul edilen Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* bile kullanılmamıştır. Ayrıca yine bu alanda temel kaynak kabul edilen -her ne kadar tarihçe kısmında yer yer atıf yapılmış olsa da- Nimet Bayraktar'ın makalesinden de yeteri kadar istifade edilmemiştir. Zira bu iki kaynaktan yeteri derecede istifade edilmiş olsaydı yukarıda işaret edilen birçok hatalara düşme ihtimali ortadan kalkabilirdi. Eserin daha nitelikli tanıtım ve değerlendirmesi için çalışmanın derinliklerine inmenin faydalı olacağını düşünmekteyim.

Bu eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı vakıf kütüphaneleri ve kataloglama çalışmaları anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise kitabın asıl konusunu teşkil eden *Devr-i Hamîdî Katalogları* incelenmiştir. Yazarlar bu bölümün hazırlanması sırasında Osmanlı arşiv belgeleri ile diğer bilgi kaynaklarının gözden geçirildiğini ve elde edilen bilgiler ışığında katalogların bizzat incelendiğini belirtmişlerdir. Yine bu bölümde koleksiyonların bugün hangi kütüphanede buldukları hakkında da bilgi verilmiştir. Değerlendirme ve Sonuç isimli üçüncü bölümde ise ulaşılan bilgiler ve tecrübeler ışığında, konu ile ilgili görüş ve düşüncelere yer verilmiştir.

Eser genel olarak incelendiğinde bazı problematik hususlar olduğu tespit edilmiştir. Eserin iç kapağında yazarlar, yayına hazırlayanlar olarak tanımlanmıştır. Hâlbuki ortada yayına hazırlanan herhangi bir eser bulunmamaktadır. Ayrıca eserin bazı sayfalarının numarasız basıldığı görülmektedir (s. 1-21). Eserde katalogların hangi sıra ile tanıtımlarının yapıldığı belirtilmemiştir. Yapılan inceleme sonucunda katalogların, çoğunlukla kütüphane adına göre alfabetik olarak sıralandığı tespit edilmiştir. Ancak, bazen bu kurala uyulmadığı da görülmüştür. Böylesi bir katalog çalışmasında, tarihsel gelişimin görülmesi için, katalogların basım tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanması daha uygun olurdu.

Kitabı hazırlayan Sayın *Malik Yılmaz* ve *İbrahim Göksel Başkan*'ın lisans eğitimlerini Kütüphanecilik Bölümü'nde tamamlamış olmaları ve yazarların birisinin hâlen bir üniversitede Kütüphanecilik Bölümü'nde öğretim görevlisi, diğerinin ise bir yazma eser kütüphanesinde çalışması sahada olduklarını göstermesi açısından son derece önemlidir. Ancak, bütün bunlara rağmen yazarların ortak bir şekilde ortaya koydukları bu eser de kaynak ve dipnot gösteriminde bilimsel kaynak gösterme konusunda başarılı olamamışlardır. Ayrıca eser, kendi içerisinde de herhangi bir tek biçimlilik/sistematiğe sahip değildir. Örneğin eserin 22. sayfasına bakıldığında alt alta verilen üç dipnotun her birisinde farklı bir şekilde kaynak verilmiş ve tek bir sistem takip edilmemiştir. Aynı sorun kaynakça için de geçerlidir. Oysaki olması gereken

gerek dipnot ve atıflarda gerekse kaynakçada tek bir atıf sisteminin takip edilmesi ve tercih edilen bu sisteme göre çalışmanın baştan aşağı aynı biçimde olmasıdır.

Yazarlar eser içerisinde alıntılar yaparak verdikleri bilgilerin hangi kaynaktan ne şekilde alındığını ifade etmemişlerdir. Örneğin sayfa 11’de geçen “*Sultan II. Abdülhamid devrinde kütüphanelere ve kütüphanecilik çalışmalarına büyük önem verilmiştir. 1876’da tahta çıkan II. Abdülhamid, 1882 yılında kütüphanelerde yer alan kitapların kataloglanması çalışmasını başlatarak, İstanbul’da bulunan vakıf kütüphanelerinin çoğunun sahip oldukları kitapları kayıt altına aldırması ve kataloglarını hazırlatmıştır*” ifadesine yer verilmiş; ancak bu ifadeleri destekleyecek, bu bilgileri teyit edecek herhangi bir somut bilgi ve belge ortaya konulmamıştır.

Yazarlar *Devr-i Hamidî Katalogları* kapsamında kataloglanan koleksiyon ve kütüphane adedi konusunda, eserin farklı sayfalarında farklı rakamlara yer vermişler ve ortaya tutarsız bir durum ortaya çıkmıştır. Sayfa 11’de koleksiyon sayısı 86, kütüphane sayısı 69, katalog sayısı ise 40 cilt olarak verilmiştir. Yine aynı sayfanın bir sonraki paragrafında ise kütüphane sayısı 40 olarak belirtilmiştir. Kitabın 52. sayfasında ise koleksiyon sayısı 83, kütüphane sayısı 69, katalog sayısı ise 40 cilt olarak gösterilmiştir. Oysaki olması gereken sayısal bilgilerin çalışmanın her yerinde ve gerçek bilgilerle uyumlu olmasıdır.

Eserde sayısal bilgilerin yanı sıra verilen tarihlerde de tutarsızlıklar görülmektedir. Kitabın 11. sayfasında *Devr-i Hamidî Kataloglarının* 1884 yılından başlayarak 12 yılda tamamlandığı belirtilmiştir. 52. sayfada ise katalogların basımının H. 1300-1312 (M. 1884-1896) yılları arasında tamamlandığı belirtilmiştir. Ancak, kitapta tanıtımı yapılan *Devr-i Hamidî Kataloglarından* hiç birisi ne hicri 1300 tarihinde, ne de miladi 1884’de basılmıştır. Kitapta ifade edildiği tarihlerde basıldığı belirtilen *Defter-i Kütübâne-i Hamidiye* kataloğu, danışma kaynaklarında tarihsiz olarak kataloglanmıştır. Üstelik söz konusu kataloğun görülen nüshaları da tarihsizdir. Ayrıca H. 1300 tarihinin miladi karşılığı da 1884 değil 12 Kasım 1882 - 31 Ekim 1883 tarih aralığıdır. *Devr-i Hamidî Kataloglarından* en erken tarihli olanı H. 1303/Ekim 1885-Eylül 1886 en son tarihli olanı ise H. 1312/1894-1895 yıllarına aittir. Kitapta katalogların kronolojik listesine yer verilmediği için bu tarihleri tespit edebilmek için kitaptaki bütün katalogların künye bilgileri tek tek incelenmek zorunda kalınmıştır.

Eserin kavram kullanım konusunda da İslam geleneği tarafından oluşturulmuş genel kültüre ters düştüğü görülmektedir. Örneğin çalışmanın 25. sayfasında

kullanılan “*dârulhadis*” kelimesi 18 numaralı dipnotta “*Yüksek ilmin üretildiği ib-tisas müesseseleri*” olarak tanımlanmıştır. Hâlbuki bu terim, İslâm bilim tarihinde münhasıran Hadis öğrenimi için kurulan medreseleri ifade eden özel bir terimdir. Ayrıca eserde *Vakıf kütüphaneleri* kavramı yazarlar tarafından *semt kitaplığı* olarak ifade edilmiştir. Bu kavramın bu şekilde kullanılması son derece yanlış olup bilimsel çalışmalarda dahi zikredilmeyen bir durumu ortaya çıkarması açısından manidardır.

Eserin 37. sayfasında “... Nitekim 1861-1870 yıllarında İstanbul’da Kütüphaneler Müfettişi olan Abdurrahman Nâcim Efendi tarafından İstanbul kütüphanelerinin diğer bir katalog toplu kataloğunun hazırlandığı görülmektedir. Günümüze matbu şekilde tek nüsha olarak ulaşan 552 sayfalık bu katalog, İstanbul’da bulunan 24 vakıf kütüphanesindeki mevcut kitapları içermektedir” denilmektedir. Bu katalog hakkındaki bilgiler İsmail Erünsal’ın İslam Ansiklopedisi’ndeki *Katalog* maddesinden ve Osman Ergin’in *Muallim M. Cevdet’in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi* isimli eserinden aktarılmıştır. Ancak, bu eserin hangi kütüphanede bulunduğu bilgisine yer verilmemiştir. Hâlbuki 2010 yılında basılan *Türkiye Kütüphaneleri Yazma Eser Katalogları* adlı kitapta, Nimet Bayraktar’ın 1982’de işaret ettiği nüshanın Millet Kütüphanesi’nde tespit edildiği ve A. E. Mtf. 6000 numara ile kayıt altına alındığı belirtilmiştir. Buna rağmen bilgilerin katalogun kendisi yerine atıfta verilen kaynaklardan alınmasını, bilimsel bir uygulama olarak kabul etmek mümkün değildir.

Eserin 43-45. sayfalarında ‘*Yazma Kütüphane Katalogları*’ konusu ele alınmış olup sadece iki katalogun tanıtımına yer verilmiştir. Üstelik burada verilen bilgilerin çoğu da kataloglardaki eserlerin hangi konu başlıkları altında verildiklerini belirleyen, konu başlıklarından ibarettir. Burada niçin bu iki katalogla iktifa edildiği belirtilmemiştir. Hâlbuki burada, varsa bunun sebebi belirtilerek, konuyla ilgili diğer kaynaklara, bilhassa da Nimet Bayraktar’ın ‘*Yazma ve Basma Kütüphane Fihristleri*’ isimli makalesine gönderme yapılması uygun olurdu. Ayrıca Katalogların fiziksel nitelermeleri verilirken ilave sayfalar “+” ile gösterilmiştir. Modern kütüphanecilikte ilave sayfalar “+” ile değil, köşeli parantez içinde verilmektedir. Hâlbuki kütüphanecilik bilminde “+” ile ilave sayfa bilgileri değil, kitap ile birlikteki ilave belgeler belirtilmektedir.

Eser içerisinde katalog tanımlarındaki bibliyografik künye hataları da en çok göze çarpan hususlardandır. Defter-i Kütübhâne-i Âşir Efendi katalog tanıtımında (s. 60-62) kitabın baş tarafındaki 1 sayfalık fihrist kısmına işaret edilmemiştir. Ayrıca eserin 61. sayfasındaki “189. sayfada ise bazı hayır sahipleri tarafından vakfedilen 56 esere ait bilgiler mevcuttur” cümlesi, 189-193. sayfalarda ise bazı hayır sahipleri

tarafından vakfedilen 56 cilt içerisinde toplam 68 esere ait bilgiler mevcuttur, şeklinde tashih edilmelidir. Zira 56 eser tek bir sayfada verilmediği gibi, 17 ve 53 numaralı eserlerde mecmua olarak içindekiler ile birlikte kataloglanmıştır. Sayfa 62-64'de Defter-i Kütübhâne-i Âtıf Efendi'nin sonundaki, sayfa 75-76'da Defter-i Kütübhâne-i Veliyyüddîn'in sonundaki ve sayfa 110-112'de Defter-i Kütübhâne-i Veliyyüddîn'in baş tarafındaki ilave 1 sayfalık fihriste işaret edilmemiştir.

Sayfa 64-65'de yer alan Defter-i Kütübhâne-i Çelebi Abdullah Efendi'nin iç kapağında, matbaa bilgisi "*Âlem Matbaası- Ahmed İhsan ve Şürekası*" olarak verildiği halde "*Âlim Matbaası*" olarak okunmuştur. Ayrıca Kitabın baş tarafındaki 1 sayfalık fihrist kısmına işaret edilmemiştir. Yine sayfa 72-74'de yer alan Defter-i Fatih Kütübhânesi adlı eser de defterin fiziksel nitelemesi "*Defter toplam 440 sayfadır. 1-359. sayfaları Fatih, sonraki kısım ise İbrahim Efendi kitaplarını ihtiva etmektedir*" şeklinde verilmiştir. Hâlbuki bu tanımlamanın kitabın basımına uygun olarak, [1], 381, 59 s. olarak verilmeliydi. Ayrıca pek çok künyede olduğu gibi burada da kitabın baş tarafındaki 1 sayfalık fihriste işaret edilmemiştir. Sayfa 76-78'de Defter-i Kütübhâne-i Halet Efendi adlı defterin 98 sayfa olduğu belirtilmiştir. Ancak, konuyla ilgili yararlanılan kaynaklar ile eserin görülen bütün nüshalarına göre bu defterin sayfa sayısı 96'dır. Hamidiye Kütübhânesinde Mahfuz Asar-ı Mevcudenin Defteridir (Defter-i Kütübhâne-i Hamidiye) isimli defterin 1300/1882-1883 tarihinde basıldığı ve 153 + 1 sayfa olduğu belirtilmiştir (s. 78-80). Ancak, yararlanılan kaynaklar ile görülen bütün nüshaları tarihsizdir. Ayrıca eser adındaki "*Kütüb-i Mevcudenin*" tamlaması "*Asar-ı Mevcudenin*" şeklinde verilmiştir.

Defter-i Kütübhâne-i el-Hac Selim Ağa isimli defterin İstanbul'da 1310/1892-1893 yılında basıldığı belirtilmiştir (s. 84-85). Ancak, söz konusu eserin son sayfasında ise basımının 16 Şaban 1311'de tamamlandığı belirtildiği halde yazarlar kitap-taki bu kayda işaret etmemişlerdir. Defter-i Kütübhâne-i Çelebi Abdullah Efendi de olduğu gibi Defter-i Hekimoğlu Ali Paşa Kütübhânesi isimli eserde de matbaa adı eserin iç kapağında "*Alem Matbaası - Ahmed İhsan ve Şürekası*" olarak verildiği halde "*Âlim Matbaası*" olarak okunmuştur. Ayrıca burada da kitabın baş tarafındaki 1 sayfalık fihrist kısmına işaret edilmemiştir (s. 86-87).

Yazarlar Defter-i Kütübhâne-i Hüsrev Paşa isimli eserin tanıtımını yaparken aynı paragrafta bu eserin hem 1310/1892-1893 tarihinde basıldığını, hem de basım tarihinin belli olmadığını belirtmişlerdir (s. 87). Yapılan kaynak ve nüsha taramalarında bu eserin basım tarihine dair bir bilgi bulunamamıştır. Defter-i Kütübhâne-i Emir Hoca Kemankeş Paşa isimli defterin fiziksel nitelemesi "Defter toplam 66 + 1

sayfadır”, şeklinde verilmiştir (s. 89-90). Doğrusu 66, 11, [1] sayfa şeklinde olmalıdır. Defter-i Kütübhâne-i İsmihan Sultan isimli defterin İstanbul’da 1310/1892-1893 yılında basıldığı belirtilmiştir. Ancak, söz konusu eserin son sayfasında, eserin basımının 7 Cemaziyelahir 1311’de tamamlandığı belirtilmektedir. Yazarlar kitabın sonundaki bu kaydı dikkate almamışlardır. Ayrıca eserin iç kapağındaki “Şirket-i Mürettibiye Matbaası”, (Artin Asaduryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası olarak verilmiştir (s. 92-93). Köprülüzade Mehmed Paşa Kütübhânesi’nde Mahfuz Asar-ı Mevcudenin Defteri isimli eserde de Hamidiye Kütüphanesi katalogunda olduğu gibi eser adındaki “*Kütüb-i Mevcudenin*” tamlaması “*Asar-ı Mevcudenin*” şeklinde verilmiştir (s. 94-96).

Yazarlar Defter-i Kütübhâne-i Laleli defterinin hangi tarihte ve hangi matbaada basıldığının belli olmadığını belirtmişlerdir (s. 97-99). Konuyla ilgili bütün danışma kaynaklarında da açıkça belirtildiği üzere bu defter 1331/1894’te Kasbar Matbaası’nda basılmıştır. Yazarları bu yanı sıra eserin tanıtımında başvurdukları iç kapağı hasarlı olan bir nüshayı kullanmalarını düşürmüş olmalıdır.

Nur-i Osmaniye Kütübhânesinde Mahfuz Asar-ı Mevcudenin Defteri isimli eserde de gerek Hamidiye Kütübhânesi ve Köprülüzade Mehmed Paşa Kütübhânesi kataloglarında olduğu gibi eser adındaki “*Kütüb-i Mevcudenin*” tamlaması “*Asar-ı Mevcudenin*” şeklinde verilmiştir. Ayrıca matbaa adı belirtilmeksizin; tarihi belirsiz ve 338 sayfa olarak kataloglanmıştır (s. 100-103). Öncelikle belirtmek gerekir ki eserin fiziksel nitelemesi [1], 338, [1] s. şeklinde olacaktır. İkinci olarak, konuyla ilgili en önemli danışma kaynaklarından olan *Özege Kataloğu*’nda da açıkça belirtildiği üzere bu defter 1303 (1886) tarihinde Mahmud Bey Matbaası’nda basılmıştır. Yazarları bu yanı sıra yine eserin dış kapağı eksik bir nüshayı kullanılmaları sevk etmiş olmalıdır. Pertevniyal Valide Sultan Cami-i Şerifi Kütübhâne Defteri isimli eser, Pertevniyal Valide Sultan’ın Aksaray’daki Cami-i Şerifi Kütübhanesi’nin defteridir. Ancak, yazarların ifade ettiği gibi bu eserin adı “Pertevniyal Valide Sultan Cami-i Şerifi Kütübhâne Defteri” değildir. Yani, yazarların defterin başında yer aldığını ifade ettikleri ibare, eser adı başı değil, eserin asıl ismidir. Yazarların uygun gördükleri isim ise olsa olsa tamamlayıcı bilgi adı veya eserin muhteviyatına dair not olabilir (s. 103-105).

Çalışmada Defter-i Kütübhâne-i Selimiye isimli eserin 111 sayfa olduğu, defterde 1074 eser ve murakkalarla birlikte bu sayının 1120 olduğu bilgileri (s. 108-110), bu deftere değil *Defter-i Kütübhâne-i Süleymaniye*’ye aittir. Doğrusu bu eser 74, [1] s. olup defterde toplam 711 esere yer verilmiştir. Defter-i Kütübhâne-i Yahya Efendi isimli eser 47 + 1 sayfa olarak kataloglanmıştır. Ancak, yapılan ince-

lemeler sonrasında eserin bazı nüshalarının sonundaki, ilave 1 sayfalık sayfanın bu kataloğa ait olmadığı tespit edilmiştir. Zira söz konusu ilave sayfada bulunan fihrist ile bu katalogdaki bilgiler uyuşmamaktadır (s. 116-117).

Esad Efendi Medresesi, Yeni Medrese ve Mehmed Ağa Cami-i Kütübhanesi Defteri isimli eser adının başındaki “Çarşamba’da” ibaresi atlanmış, “Kütübhaneleri” kelimesi ise “Kütübhânesi” olarak okunmuştur. Ayrıca sayfa uzunluğu 30, [1] s. yerine, 31 sayfa olarak verilmiştir (s. 122). Defter-i Kütübhane-i Karaçelebizade Hüsameddin isimli eser hakkında ise “Bu defter İstanbul’da 1316/1898-1899 tarihinde basılmıştır”, denilmektedir. Ancak, konuyla ilgili danışma kaynakları ile eserin incelenen nüshalarında baskı tarihi tespit edilememiştir. Eserin iç kapak görüntüsüne yer verilmediği için de verilen bu bilgi kontrol edilememiştir.

Hasan Hüsnü Paşa Kütübhânesi Defteri isimli eser hakkında Nimet Bayraktar konuyla ilgili makalesinde, bu katalogun Devr-i Hamidî fihristlerinden farklı şekilde basılmış olduğunu belirtmektedir. Burada söz konusu katalogun iç kapak görüntüsüne veya muhtıra sayfasına yer verilmediği için de verilen bilginin doğruluğu kontrol edilememiştir (s. 125-126). Defter-i Kütübhâne-i Ayasofya ilgili olarak yazarlar, bu defterin matbaa bilgisi belirtilmeksizin 1303/1886-1887 tarihinde 387 sayfa olarak basıldığını belirtmişlerdir (s. 126-128). Ancak, konuyla ilgili bütün danışma kaynaklarında açıkça belirtildiği üzere bu defter 1304 tarihinde Mahmud Bey Matbaası’nda basılmış olup [1], 387 sayfadır. Ayrıca eserin iç kapak resmi verilmemiştir. Bu sebeple de verilen bilgilerin doğrulanması yapılamamıştır. Son olarak ise bu çalışmada *Kütübhane-i Umumî Defteri*’ne yer verilmemiştir. Hâlbuki bu eserin 2. sayfasında diğer *Devr-i Hamidî* kataloglarındaki muhtıra yazısının aynısı bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki bu katalogun da *Devr-i Hamidî Kataloglarından* kabul edilmesi gerekmektedir.

Yukarıda tanıtım ve değerlendirmesini yapmaya çalıştığımız bu eserle ilgili olarak şunları söylemek yerinde olacaktır. Bu kitap, yeni nesil kütüphanecilere ve kültür tarihçilerine Türk kütüphaneciliğinin önemli kilometre taşlarından birisi olan *Devr-i Hamidî Kataloglarını* hatırlatması açısından önemli bir çalışmadır. Ancak, söz konusu katalogların bibliyografik künyeleri hususunda ciddi bir takım bilimsel eksiklik ve hataları içermektedir. Umarız yapılan bu değerlendirme yazısı araştırmacılar için konuyla ilgili daha doğru ve eksiksiz bilgi edinmelerine, kitabın yazarlarının ise sonraki baskılarda yukarıda işaret edilen hususları düzeltilmelerine katkıda bulunur.